

Odpowiedzialność odszkodowawcza za szkodę majątkową w procesie karnym

Mateusz Szurman

Odpowiedzialność odszkodowawcza za szkodę majątkową w procesie karnym

Mateusz Szurman

Kraków 2023

Ramowy spis treści

Wykaz skrótów	15
Podziękowania	17
Wprowadzenie	19
Rozdział 1. Rys historyczny	37
Rozdział 2. Odpowiedzialność odszkodowawcza w świetle funkcji prawa karnego i celów procesu karnego	55
Rozdział 3. Odpowiedzialność odszkodowawcza w procesie karnym	93
Rozdział 4. Reżimy i zasady odpowiedzialności odszkodowawczej	121
Rozdział 5. Pozostałe roszczenia cywilnoprawne w procesie karnym i ich wzajemna relacja	149
Rozdział 6. Materialne przesłanki odpowiedzialności odszkodowawczej	175
Rozdział 7. Formalne przesłanki odpowiedzialności odszkodowawczej	201
Rozdział 8. Przedawnienie roszczenia odszkodowawczego	313
Rozdział 9. Obowiązek naprawienia szkody orzekany w ramach środków probacyjnych	337
Rozdział 10. Nawiązka	355
Rozdział 11. Stosowanie przepisów prawa cywilnego w toku procesu karnego	379
Zakończenie	417
Bibliografia	423

Szczegółowy spis treści

Wykaz skrótów	15	
Podziękowania	17	
Wprowadzenie	19	
1.	Przyczyny powstania pracy	19
2.	Cele pracy i hipotezy badawcze	23
3.	Metody prowadzenia badań naukowych	28
4.	Różnice w postrzeganiu obowiązku naprawienia szkody	29
5.	Terminologia	32
6.	Struktura pracy	33

Rozdział 1. Rys historyczny

1.1.	Ewolucja postrzegania kary	37
1.2.	Ewolucja polskiego prawa i procesu karnego	43
1.2.1.	Obowiązek naprawienia szkody w Kodeksie karnym z 1932 roku i Kodeksie karnym z 1969 roku	43
1.2.2.	Powództwo adhezyjne i orzekanie obowiązku odszkodowawczego z urzędu na gruncie Kodeksu postępowania karnego z 1928 roku i Kodeksu postępowania karnego z 1969 roku	46
1.2.3.	Obowiązek naprawienia szkody, powództwo adhezyjne i obowiązek odszkodowawczy orzekany z urzędu na gruncie Kodeksu karnego i Kodeksu postępowania karnego z 1997 roku	48
1.2.4.	Nawiązka	51
1.2.5.	Podsumowanie	51

Rozdział 2. Odpowiedzialność odszkodowawcza w świetle funkcji prawa karnego i celów procesu karnego

2.1.	Uwagi wprowadzające	55
2.2.	Funkcje prawa karnego	56
2.3.	Funkcje odpowiedzialności odszkodowawczej	59
2.3.1.	Funkcja kompensacyjna	60
2.3.2.	Funkcja prewencyjna	62
2.3.3.	Funkcja represyjna	65
2.3.4.	Funkcja repartycyjna	67
2.4.	Odpowiedzialność odszkodowawcza a funkcje prawa karnego	68
2.4.1.	Odpowiedzialność odszkodowawcza a funkcja ochronna	68
2.4.2.	Odpowiedzialność odszkodowawcza a funkcja sprawiedliwościowa	72
2.4.3.	Odpowiedzialność odszkodowawcza a funkcja gwarancyjna	74
2.4.4.	Odpowiedzialność odszkodowawcza a funkcja kompensacyjna	76
2.4.5.	Podsumowanie	77
2.5.	Przyczyny orzekania o odpowiedzialności odszkodowawczej w procesie karnym	78
2.6.	Zakres orzekania o odpowiedzialności odszkodowawczej w procesie karnym	85
2.7.	Podsumowanie	91

Rozdział 3. Odpowiedzialność odszkodowawcza w procesie karnym

3.1.	Uwagi wprowadzające	93
3.2.	Cywilnoprawny charakter odpowiedzialności odszkodowawczej	95
3.3.	Znaczenie cywilnoprawnego charakteru roszczenia odszkodowawczego dla jego rozstrzygnięcia w procesie karnym	101
3.4.	Relacja procesu karnego i cywilnego w zakresie roszczenia odszkodowawczego	104
3.4.1.	Możliwość dochodzenia roszczeń majątkowych w procesie karnym (artykuł 12 Kodeksu postępowania cywilnego)	104
3.4.2.	Procesowy charakter artykułu 46 § 1 Kodeksu karnego	106
3.4.3.	Reguły kolizyjne	107
3.4.4.	Wniosek o naprawienie szkody a powództwo cywilne	113
3.4.5.	Wpływ postępowania karnego na postępowanie cywilne	117
3.5.	Podsumowanie	119

Rozdział 4. Reżimy i zasady odpowiedzialności odszkodowawczej

4.1.	Reżimy odpowiedzialności odszkodowawczej	121
4.1.1.	Uwagi wprowadzające	121
4.1.2.	Odpowiedzialność <i>ex delicto</i> i <i>ex contractu</i>	122
4.1.3.	Odpowiedzialność za szkodę wynikłą z przestępstwa	125
4.1.4.	Odpowiedzialność <i>ex contractu</i> jako podstawa dochodzenia roszczeń wynikających z przestępstwa	131

Spis treści

4.2.	Zbieg reżimów odpowiedzialności odszkodowawczej	134
4.3.	Zasady odpowiedzialności odszkodowawczej	139
4.3.1.	Wprowadzenie	139
4.3.2.	Zasada winy	140
4.3.3.	Zasada bezprawności	141
4.3.4.	Zasada ryzyka	142
4.3.5.	Zasada odpowiedzialności absolutnej	143
4.3.6.	Zasada słuszności	143
4.3.7.	Zasady odpowiedzialności odszkodowawczej a proces karny	144
4.4.	Podsumowanie	146

Rozdział 5. Pozostałe roszczenia cywilnoprawne w procesie karnym i ich wzajemna relacja

5.1.	Roszczenie odszkodowawcze a inne roszczenia wynikłe ze zdarzenia szkodzącego na gruncie prawa cywilnego	149
5.1.1.	Uwagi wprowadzające	149
5.1.2.	Roszczenie windykacyjne	150
5.1.3.	Roszczenie posesoryjne	152
5.1.4.	Roszczenie o zwrot bezpodstawnego wzbogacenia	153
5.1.5.	Roszczenie o zwrot (bezpodstawnie) uzyskanej korzyści	155
5.2.	Roszczenie odszkodowawcze a inne roszczenia wynikłe ze zdarzenia szkodzącego na gruncie prawa karnego	158
5.2.1.	Uwagi wprowadzające	158
5.2.2.	Zwrot przedmiotu pochodzącego bezpośrednio z przestępstwa lub służącego lub przeznaczonego do popełnienia przestępstwa (artykuł 44 § 5 Kodeksu karnego)	159
5.2.3.	Zwrot korzyści majątkowej (lub jej równowartości) osiągniętej z popełnienia przestępstwa (artykuł 45 § 1 <i>in fine</i> Kodeksu karnego)	160
5.2.4.	Charakter i tryb orzekania instytucji z artykułu 44 § 5 Kodeksu karnego i artykułu 45 § 1 <i>in fine</i> Kodeksu karnego	161
5.2.5.	Zwrot przedmiotów a orzeczenie obowiązku naprawienia szkody	165
5.2.6.	Zwrot korzyści majątkowej (albo jej równowartości) a orzeczenie obowiązku naprawienia szkody	168
5.2.7.	Obowiązek naprawienia szkody orzekany obok zwrotu przedmiotów bądź korzyści majątkowej	170
5.2.8.	Uchylenie orzeczenia o przepadku (artykuł 192 Kodeksu karnego wykonawczego)	171
5.3.	Podsumowanie	172

Rozdział 6. Materialne przesłanki odpowiedzialności odszkodowawczej

6.1.	Uwagi wprowadzające	175
6.2.	Zdarzenie szkodzące	176
6.3.	Szkoda	177
6.3.1.	Uwagi wprowadzające	177
6.3.2.	Podziały szkody	178

6.3.2.1.	Szkoda majątkowa i niemajątkowa	178
6.3.2.2.	Szkoda na mieniu i na osobie	181
6.3.3.	Postacie szkody majątkowej	181
6.3.3.1.	Strata (<i>damnum emergens</i>)	182
6.3.3.2.	Utracone korzyści (<i>lucrum cessans</i>)	186
6.3.4.	Metoda obliczania szkody	186
6.3.5.	Ograniczenie zasady pełnego odszkodowania	191
6.4.	Adekwatny związek przyczynowy	193
6.4.1.	Uwagi ogólne	193
6.4.2.	Przechodność związku przyczynowego	197
6.5.	Podsumowanie	199

Rozdział 7. Formalne przesłanki odpowiedzialności odszkodowawczej

7.1.	Uwagi wprowadzające	201
7.2.	Skazanie za przestępstwo, z którego szkoda wynika	203
7.2.1.	Uwagi wprowadzające	203
7.2.2.	Przestępstwa, za których skazanie uprawnia do orzeczenia obowiązku naprawienia szkody	206
7.2.2.1.	Uwagi historyczne	206
7.2.1.2.	Model wąski	207
7.2.1.3.	Model szeroki	210
7.2.2.	Zakres szkody podlegającej naprawieniu	211
7.2.3.	Szkoda podlegająca naprawieniu w procesie karnym – obecne ukształtowanie	213
7.2.4.	Szkoda podlegająca naprawieniu w procesie karnym – postulaty <i>de lege ferenda</i>	214
7.2.4.1.	Postulaty <i>de lege ferenda</i> – zmiany proceduralne	215
7.2.4.2.	Postulaty <i>de lege ferenda</i> – zawężenie szkody podlegającej naprawieniu w procesie karnym	216
7.2.4.2.1.	Bezpośredniość uszczerbku	216
7.2.4.2.2.	Dobro prawne	220
7.2.4.3.	Zbieg przepisów i zbieg przestępstw	223
7.2.5.	Podsumowanie	226
7.3.	Złożenie wniosku przez pokrzywdzonego lub inną osobę uprawnioną	227
7.3.1.	Charakter prawny wniosku	227
7.3.2.	Forma i treść wniosku	232
7.3.3.	Termin złożenia wniosku	237
7.3.4.	Złożenie wniosku o naprawienie szkody a tzw. umorzenie absorpcyjne	241
7.3.5.	Podmioty uprawnione do złożenia wniosku o orzeczenie obowiązku naprawienia szkody lub zadośćuczynienia za doznaną krzywdę	241
7.3.5.1.	Wprowadzenie	241
7.3.5.2.	Pokrzywdzony	244
7.3.5.2.1.	Pokrzywdzony <i>sensu stricto</i>	246
7.3.5.2.2.	Zakład ubezpieczeń	249
7.3.5.3.	Zastępcy procesowi pokrzywdzonego <i>sensu largo</i>	251
7.3.5.3.1.	Osoby inne niż osoby fizyczne (artykuł 51 § 1 Kodeksu postępowania karnego)	251

7.3.5.3.1.1.	Problematyka spółek osobowych	252
7.3.5.3.1.2.	Problematyka występowania w procesie karnym prokurenta przedsiębiorcy	253
7.3.5.3.2.	Osoby małoletnie lub ubezwłasnowolnione całkowicie lub częściowo (artykuł 51 § 2 Kodeksu postępowania karnego)	257
7.3.5.3.3.	Osoby nieporadne (artykuł 51 § 3 Kodeksu postępowania karnego)	258
7.3.5.3.4.	Podmioty mogące wykonywać prawa, które przysługiwałyby pokrzywdzonemu w wypadku jego śmierci (artykuł 52 § 1 Kodeksu postępowania karnego)	259
7.3.5.4.	Zastępcy procesowi pokrzywdzonego <i>sensu stricto</i>	268
7.3.5.5.	Podmioty wykonujące prawa pokrzywdzonego	269
7.3.5.6.	Prokurator	270
7.4.	Orzeczenie obowiązku naprawienia szkody jest znacznie utrudnione	273
7.5.	Roszczenie wynikające z popełnienia przestępstwa jest przedmiotem innego postępowania albo o roszczeniu tym prawomocnie orzeczono (tak zwana klauzula antykumulacyjna)	277
7.5.1.	Uwagi wprowadzające	277
7.5.2.	Roszczenie wynikające z popełnienia przestępstwa	279
7.5.2.1.	Tożsamość przedmiotowa roszczenia	280
7.5.2.2.	Tożsamość podmiotowa roszczenia	283
7.5.3.	Roszczenie jest przedmiotem innego postępowania	295
7.5.4.	O roszczeniu tym prawomocnie orzeczono	296
7.5.4.1.	Rozumienie pojęcia „prawomocnie”	296
7.5.4.2.	Rozumienie pojęcia „o roszczeniu tym prawomocnie orzeczono”	299
7.5.5.	Klauzula antykumulacyjna a przestępstwo z artykułu 300 § 2 Kodeksu karnego	302
7.6.	Podsumowanie	310

Rozdział 8. Przedawnienie roszczenia odszkodowawczego

8.1.	Uwagi wprowadzające	313
8.2.	Termin przedawnienia	314
8.2.1.	Uwagi wprowadzające	314
8.2.2.	Reżim deliktowy	315
8.2.3.	Reżim kontraktowy	319
8.2.4.	Zbieg roszczeń	321
8.2.5.	Zawieszenie biegu przedawnienia	322
8.2.6.	Przerwanie biegu przedawnienia	323
8.2.6.1.	Wniosek o orzeczenie obowiązku naprawienia szkody jako czynnik przerywający bieg terminu przedawnienia – zakres przedmiotowy i podmiotowy	324
8.2.6.2.	Przerwanie biegu terminu przedawnienia w razie złożenia wniosku o naprawienie szkody na etapie postępowania przygotowawczego	326
8.2.6.3.	Złożenie wniosku przez podmiot niebędący wierzycielem oraz orzeczenie obowiązku naprawienia szkody przez sąd z urzędu	328
8.2.7.	Zarzut przedawnienia	330
8.2.7.1.	Przedawnienie roszczenia a możliwość orzeczenia obowiązku naprawienia szkody	330

8.2.7.2.	Zarzut przedawnienia roszczenia w postępowaniu przeciwko konsumentowi	331
8.2.7.3.	Termin na podniesienie zarzutu przedawnienia	332
8.3.	Podsumowanie	334

Rozdział 9. Obowiązek naprawienia szkody orzekany w ramach środków probacyjnych

9.1.	Uwagi wprowadzające	337
9.2.	Obowiązek naprawienia szkody orzekany w ramach warunkowego umorzenia postępowania	338
9.2.1.	Charakter środka orzekanego na podstawie artykułu 67 § 3 Kodeksu karnego	338
9.2.2.	Warunki nakładania obowiązku z artykułu 67 § 3 Kodeksu karnego	340
9.2.3.	Obowiązek zadośćuczynienia za doznaną krzywdę orzekany w razie warunkowego umorzenia postępowania	341
9.2.4.	Termin wykonania obowiązku	342
9.2.5.	Nawiązka orzekana na podstawie artykułu 67 § 3 Kodeksu karnego	343
9.3.	Obowiązek naprawienia szkody orzekany w ramach warunkowego zawieszenia wykonania kary	346
9.3.1.	Charakter i przesłanki zobowiązania do naprawienia szkody	346
9.3.2.	Krytyka uregulowania artykułu 72 § 2 Kodeksu karnego	349
9.3.3.	Termin wykonania zobowiązania do naprawienia szkody	351
9.3.4.	Obowiązek naprawienia szkody orzekany w ramach postępowania w przedmiocie przedterminowego warunkowego zwolnienia	353
9.4.	Podsumowanie	354

Rozdział 10. Nawiązka

10.1.	Uwagi wprowadzające	355
10.2.	Nawiązka w polskich przepisach karnych	357
10.3.	Charakter i funkcje nawiązki	360
10.3.1.	Nawiązka z dominującą funkcją kompensacyjną	360
10.3.2.	Nawiązka z dominującą funkcją represyjną	363
10.3.3.	Nawiązka o charakterze kompensacyjno-represyjnym	367
10.4.	Nawiązka a sądowe dyrektywy wymiaru kary	370
10.5.	Relacja pomiędzy nawiązką a obowiązkiem naprawienia szkody i obowiązkiem zadośćuczynienia za doznaną krzywdę	372
10.6.	Podsumowanie	377

Rozdział 11. Stosowanie przepisów prawa cywilnego w toku procesu karnego

11.1.	Uwagi wprowadzające	379
11.2.	(Nie)możliwość stosowania przepisów procedury cywilnej w postępowaniu karnym	380

Spis treści

11.3.	Regulacje ogólne dotyczące zasad odpowiedzialności odszkodowawczej	384
11.3.1.	Konstrukcja odpowiedzialności odszkodowawczej	384
11.3.2.	Przyczynienie się poszkodowanego do powstania lub zwiększenia szkody (artykuł 362 Kodeksu cywilnego)	385
11.3.3.	Miarkowanie odszkodowania (artykuł 440 Kodeksu cywilnego)	386
11.3.4.	Sposób naprawienia szkody (artykuł 363 § 1 Kodeksu cywilnego)	387
11.3.5.	Chwila miarodajna dla ustalenia wysokości odszkodowania (artykuł 363 § 2 Kodeksu cywilnego)	389
11.3.6.	Odsetki za opóźnienie w spełnieniu świadczenia (artykuły 481 i 455 Kodeksu cywilnego)	390
11.3.7.	Odpowiedzialność solidarna (artykuł 441 § 1 Kodeksu cywilnego)	392
11.3.8.	Nadużycie prawa podmiotowego (artykuł 5 Kodeksu cywilnego)	396
11.3.9.	Ciężar dowodzenia (artykuł 6 Kodeksu cywilnego)	397
11.4.	Podstawy przypisania odpowiedzialności odszkodowawczej	400
11.4.1.	Podżegacz, pomocnik, paser	400
11.4.2.	Odpowiedzialność osoby zobowiązanej do nadzoru (artykuł 427 Kodeksu cywilnego)	403
11.4.3.	Odpowiedzialność osoby powierzającej wykonanie czynności – wina w wyborze (artykuł 429 Kodeksu cywilnego)	404
11.4.4.	Odpowiedzialność osoby powierzającej wykonanie czynności osobie podlegającej kierownictwu (artykuł 430 Kodeksu cywilnego)	405
11.4.5.	Odpowiedzialność właściciela zwierzęcia (artykuł 431 § 1 Kodeksu cywilnego)	406
11.4.6.	Odpowiedzialność posiadacza samoistnego budowli (artykuł 434 Kodeksu cywilnego)	406
11.4.7.	Odpowiedzialność posiadacza samoistnego mechanicznego środka komunikacji poruszanego za pomocą sił przyrody (artykuł 436 Kodeksu cywilnego)	407
11.4.8.	Odpowiedzialność pracodawcy za szkodę wyrządzoną przez pracownika (artykuł 120 Kodeksu pracy)	407
11.4.9.	Odpowiedzialność za szkodę przy tworzeniu spółki (artykuł 292 i 480 Kodeksu spółek handlowych) oraz za szkodę wyrządzoną spółce (artykuł 293 i 483 Kodeksu spółek handlowych)	409
11.5.	Okoliczności wyłączone przypisanie odpowiedzialności odszkodowawczej	409
11.5.1.	Uwagi wprowadzające	409
11.5.2.	Obrona konieczna (artykuł 423 Kodeksu cywilnego)	410
11.5.3.	Stan wyższej konieczności (artykuł 424 Kodeksu cywilnego)	411
11.5.4.	Niepczytalność (artykuł 425 Kodeksu cywilnego)	412
11.6.	Podsumowanie	413
	Zakończenie	417
	Bibliografia	423